

SOLITÆRE TRÆRS LANDSKAPSVERDI

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP

INNHold

FORORD	3
INNLEDNING	5
TRÆR OG DERES LIVSSYKLUS	6
SOLITÆR KRONEFORM HOS DE VANLIGSTE TRESLAGENE	7
HVORDAN SOLITÆRE TRÆR OPPTRER I LANDSKAPET	9
LANDEMERKETRÆR	9
VETERANTRÆR	13
LANDSKAPSTRÆR – TRÆR I DET ÅPNE LANDSKAPET	15
TUNTRÆR	
JORDETRÆR	
VEITRÆR	
MELKERAMPETRÆR	
HVILETRÆR	
BYTRÆR	18
PLASSTRÆR	
GATETRÆR	
REFEANSETRÆR	
FASADETRÆR	
TRÆR I BOLIGOMRÅDER OG NÆROMRÅDER	20
IDENTITETSTRÆR	
LEKETRÆR	
TRÆR MED STATUS	21
REGISTRERING OG VERDSETTING AV TRÆRS LANDSKAPSVERDI	22
REFERANSER	23

SOLITÆRE TRÆRS LANDSKAPSVERDI

FORORD

Det foreliggende heftet er en bearbeiding av Guro Hessners masteroppgave ”Solitære trær – landskapsverdi, rettsvern og forvaltning” ved Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap (2006). Oppgaven baserer seg på en registrering og undersøkelse av enkeltstående (solitære) trær i Vestfold fylke sommeren og høsten 2006. Utgangspunktet var forslaget til ny Lov om biomangfold (Miljøverndepartementet 2004) der muligheten til å frede enkelttrær, som finnes i gjeldende Lov om naturvern faller bort. Spørsmålene som oppgaven stiller er: Hvilken betydning har enkelttrær i landskapet, hvilket rettsvern har de og hvordan bør man ta hånd om dem?

Det har vært stor interesse for å gjøre kunnskapen om masteroppgavens ulike temaområder tilgjengelig i en mer kompakt og spesialisert form. Dette heftet er ett av to som tar sikte på det. Det andre heter ”Rettslig beskyttelse for trær”. Begge er forfattet av landskapsarkitekt MNLA Guro Hessner og professor i landskapsarkitektur ved UMB Anne Katrine Geelmuyden. Formålet med det foreliggende heftet har vært å bidra til en allmenn bevisstgjøring om trærs betydning i landskapet og til en supplering av de faglige argumentene for å bevare trær i tvistesaker.

Utgivelsen er initiert av Statens Vegvesen. Institutt for landskapsplanlegging ved UMB har hatt ansvar for den og den er finansielt støttet av Norsk Trepleieforum, foreningen Treets Venner og Naturvernforbundet i Oslo og Akershus.

Takk til alle for deres bidrag!

Når ikke annet er oppgitt er fotografiene tatt av Guro Hessner

Eik, Storejordet i Larvik, Vestfold

INNLEDNING

Den Europeiske landskapskonvensjonen sier at "Landskapet er omgivelsene, slik vi opplever dem" (Europarådet 2000). Om det er i byen eller på landet, kan landskapet omtales som sammensatt av elementer med større eller mindre betydning eller verdi for opplevelsen.

Trær kan være viktige landskapselementer. De kan være med på å gi et sted en spesiell stemning, identitet eller særegenhet. De kan være referansepunkter både for å bedømme avstander og størrelser i landskapet og for å orientere seg. De kan skape rom og former, og opptre som skjermende og strukturerende elementer i omgivelsene våre. De kan live opp et sterilt og hardt bymiljø, skjule uønskede elementer, fremheve andre eller bare være et element i seg selv. De byr på estetiske og sanselige opplevelser gjennom blomstring, frukt og bladfarger. På denne måten viser de oss også årstidsvariasjoner. Her vil vi se nærmere på nettopp dette – hvordan solitære trær kan være viktige landskapselementer.

Trærnes landskapsverdi har for det første sammenheng med hvilket stadium i livssyklusen de befinner seg i, og med de ulike treslags typiske kroneform, størrelse og status. For det andre vil treets plassering og omgivelser være avgjørende for dets betydning som landskapselement.

TRÆR OG DERES LIVSSYKLUS

Trærs livssyklus kan deles inn i fire faser, etableringsfasen, vekstfasen, klimaksfasen og avviklingsfasen (Solfjeld 2002).

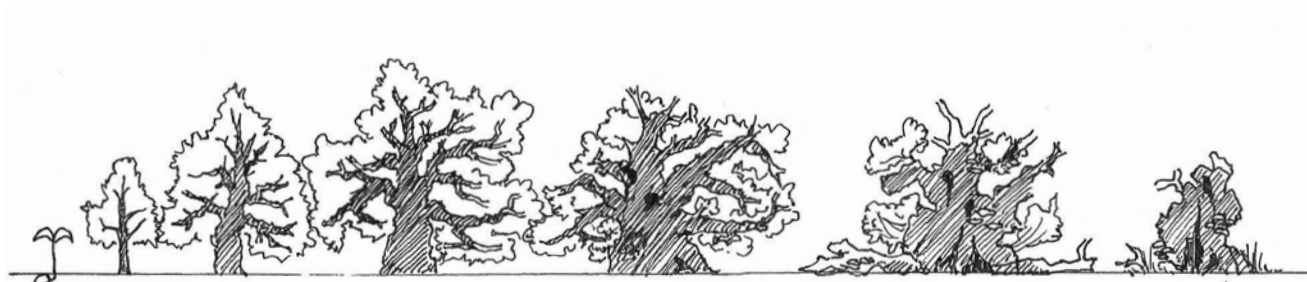
ETABLERINGSFASEN er tiden det tar fra treet er plantet til det har kommet i normal vekst igjen. Dette tar normalt 2-3 år. Denne fasen gjelder for trær som plantes om eller flyttes, for eksempel trær fra planteskoler som tas opp og plantes ut i urbane anlegg. Hos trær som får stå og gro på samme sted hele livet, som selvsådde trær eller trær i naturlig bestand, vil man ikke finne denne fasen. De vil være i vekstfasen fra spire frem til utvokst tilstand, og deres livssyklus deles derfor kun i tre faser.

VEKSTFASEN kommer etter etableringsfasen og varer fram til treet begynner å nærme seg utvokst tilstand. Fra begynnelsen av vil trær ofte ha en opprett vekstform med kraftig strekningsvekst, én gjennomgående stamme og et tydelig toppskudd.

KLIMAKSFASEN starter når treet har nådd sin genetisk programmerte høyde. Endeskuddet vil da ofte abortere, og stadig flere av sideknoppene vil bryte slik at krona får en rundere form uten noen tydelig gjennomgående stamme. Denne endringen i vekstmønster er en del av treet naturlige aldringsprosess. Utover i klimaksfasen vil mange treslag ha en naturlig og gradvis økende produksjon av tørrkvist i krona. Under optimale

forhold vil klimaksfasen være den fasen som for mange treslag varer lengst.

AVVIKLINGSFASEN kjennetegnes ved at tilveksten er minimal, samtidig med at treet skuddspisser og toppskudd begynner å tørke. Treet krona vil gradvis bli redusert i størrelse og omfang. Noen treslag vil dø relativt få år etter at de går inn i avviklingsfasen, mens andre treslag har en betydelig lengre avviklingsfase. Om eik blir det sagt at den bruker 300 år på å vokse, står i 300 år som et monument i landskapet og dør i 300 år (Myrvold & Reitan 2004; Read 2000), noe som antyder at eik er av de treslag som kan holde seg i live i svært mange år til tross for skrantende vitalitet og minimal tilvekst.

Illustrasjon av stadier i et tres liv. Etter (Read 2000 s.28)

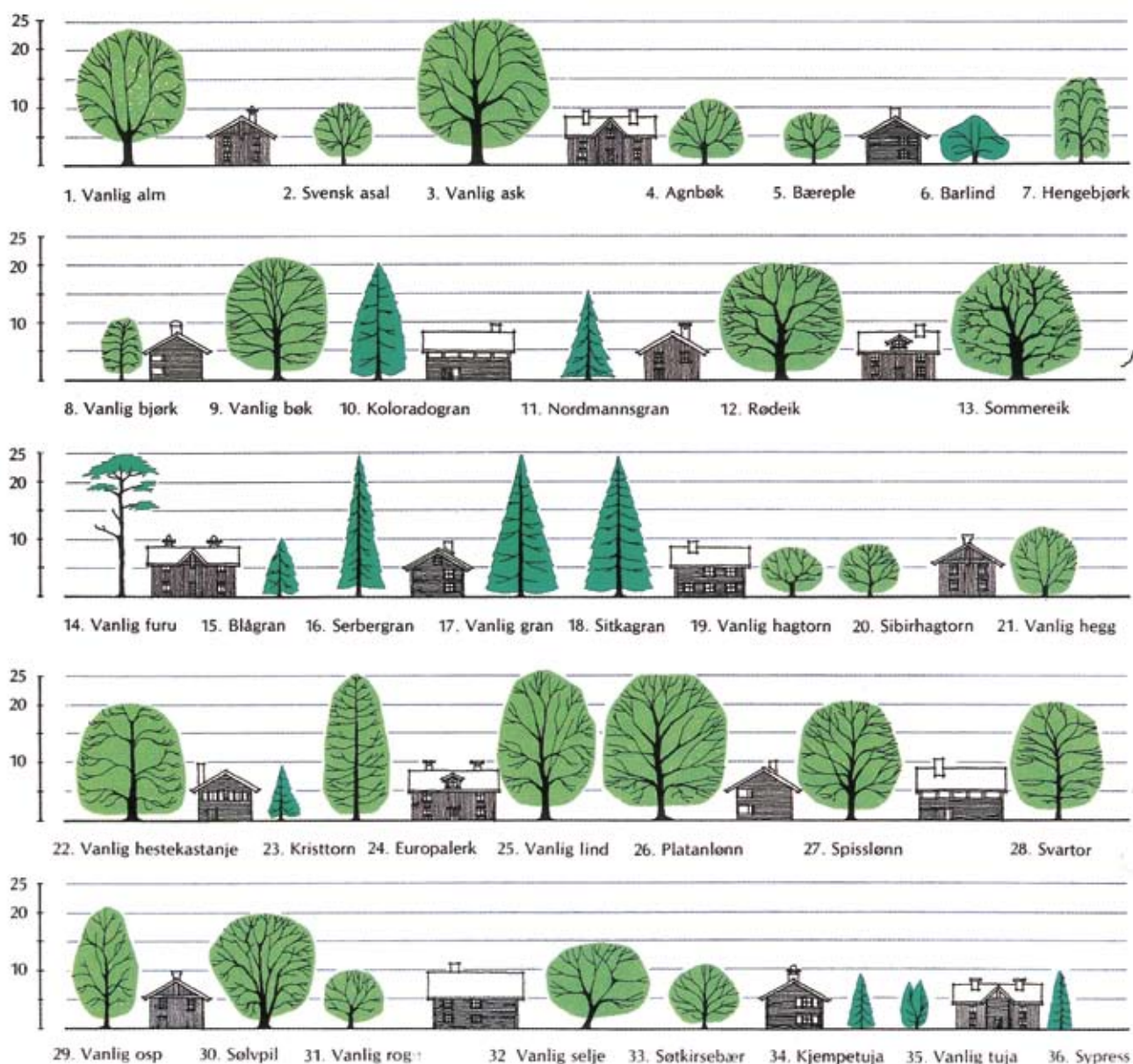
Treet vekst påvirkes av lystilgangen. I et naturlig skogsbestand vil trærne kjempe om lyset, og dette vil påvirke treet voksemåte. Trær som står i den indre delen av bestandet, vil utvikle smale og høye kroner, mens de trærne som står i kanten av bestandet, ofte vil være lavere, med greiner nedover stammen

på den siden som er mest lysekspontert. Fordi trær i bestand streber mot lyset, vil de ofte bli høyere enn trær som står for seg selv (solitære trær). Frittstående trær vil ha en tendens til å utvikle vide kroner med greiner langt nedover stammen. I motsetning til trær i bestand vil solitære trær i kulturlandskapet og

mer urbane omgivelser bli eksponert for lys fra alle kanter, og en større del av krona vil kunne absorbere direkte lys. Dersom vekstforholdene ellers er gode, vil den gode lystilgangen føre til trær med kraftige lave greiner, omfattende stammediameter og store, vide kroner.

SOLITÆR KRONEFORM OG HØYDE HOS DE VANLIGSTE TRESLAGENE:

TRÆRNE'S STØRRELSE UNDER GUNSTIGE VEKSTVILKÅR.

Trærnes størrelse under gunstige vekstvilkår, fra brosjyren "Trær for norsk klima" som er laget av Treets venner.

Høyde og alder på trær er veldig avhengig av blant annet jordsmonnet og klimaet på stedet der treet står, og tallene varierer i de ulike oppslagsverkene.

Eik ved Rv 313, Gamle Sørlandske i Sande, Vesfold.

HVORDAN SOLITÆRE TRÆR KAN OPPTRE SOM ELEMENTER I LANDSKAPET

Den følgende beskrivelsen av trær betydning i ulike landskapssituasjoner bygger på en registrering av ca. 200 trær i Vestfold fylke i 2006, som ble gjort som del av en mastergradsoppgave i landskapsarkitektur ved Universitetet for miljø- og biovitenskap. Formålet med registreringen var å skaffe en oversikt over betydningsfulle enkeltstående trær og hvilke landskap de er en del av. Vestfold fylke var et tilfeldig områdevalg og registreringer et annet sted i Norge ville muligens kunnet gi en litt annen typologi enn den som presenteres her. Undersøkelsen resulterte i seks hovedtyper av solitære trær, hver med et antall undergrupper: De seks hovedgruppene er landemerke-trær, veterantrær, landskapstrær, bytrær, trær i boligområder og trær med status.

LANDEMERKETRÆR

Betegnelsen landemerke kan ha ulike betydninger og brukes om noe:

1. man kan orientere seg i landskapet/navigere etter
2. som kan være interessant for turister å se når de kommer til et nytt sted
3. som er spesielt synlig eller spesielt på grunn av størrelse eller historie
4. som er til hjelp når man skal gi en veibeskrivelse

(Wikipedia; Lynch 1960)

Kriterier som gjør det naturlig å kalle et tre for et landemerke, er at det har en klar form, at det skiller seg tydelig fra bakgrunnen/omgivelsene sine eller at det har en fremstående eller sentral plassering (for eksempel i et ferdsselsknotepunkt).

Trær kan i større eller mindre grad fungere som landemerker på alle disse måtene:

De kan være så gamle, store eller spesielle at de er av interesse for turister. Et godt eksempel på dette

finnes i California i USA. Der valfarter folk til Sequoia National Park for å se det gigantiske fjellmammuttreet (Sequoiadendron giganteum) "General Sherman", som er anslått til å være 2700 år gammelt (Lewington & Parker 1999).

På grunn av størrelsen vil et tre som oftest være et lokalt landemerke. Dersom det er veldig stort eller har en spesielt åpen eller strategisk plassering, vil det imidlertid kunne oppleves på lang avstand eller av mange forbipasserende. Da kan det brukes til å orientere seg i landskapet, på samme måte som et tårn

eller kirkespir. På den måten vil det bli et landemerke i store områder. Dette kan for eksempel være store, monumentale trær som står på et åpent jorde langs en hovedferdselsåre, slik som Dramstadeika ved E6 i Rygge kommune i Østfold. Her i Norge, der trær sjelden blir høyere enn omtrent 30 meter, vil denne funksjonen for øvrig være noe begrenset. Ut over dette er trær brukt til veibeskrivelser – "... og så tar du til venstre rett etter klyngen med blodbøk", eller de kan brukes til å avtale et møtepunkt – "Vi møtes klokka 12 ved den store eika"..

Trær skiller seg ut fra omgivelsene rundt og fremstår som landemerker ved:

PLASSERING På samme måte som med bygninger vil trær med en spesiell, sentral, strategisk eller iøynefallende plassering kunne fremstå som et landemerke. Dette kan for eksempel være et tre som står veldig åpent til, slik som store trær på åkerholmer, trær som står tett inntil veikryss og i andre viktige knutepunkt, eller trær som har en sentral plassering i forhold til (viktige) bygninger. Trær som står på en plass som er sær eller rar, vil også kunne gjøre seg så bemerket at de kan få status som et landemerke.

Eik på Ås, Akershus ▶

STØRRELSE Trær som får stå helt fritt, uten konkurranse fra annen vegetasjon eller andre hindringer som for eksempel bygninger, vil utvikle en krone med en form som er karakteristisk for arten. Dersom vokseplassen i tillegg er gunstig med hensyn til rotvolum, nærings- og vanntilgang, vil treet kunne nå en imponerende størrelse.

Eik ved Hof kirke, Vestfold ▶

FORM Noen trær kan fremstå som landemerker fordi de har en iøynefallende eller rar form. Det kan være at de har en form som skiller seg tydelig fra det som man vanligvis regner som naturlig for arten, eller de kan ha en kroneform som er spesielt symmetrisk, usymmetrisk eller utpreget på en annen måte. Hvis treet står eksponert for vind, og da særlig vind fra én vindretning, vil det utvikle en krone som bærer tydelig preg av dette.

Furu i Utsiktsveien i Larvik, Vestfold ▶

FARGE Trær kan skille seg fra omgivelsene sine på grunn av at de har en spesiell farge på bar, løv eller bark. I et område med mye annen grønn vegetasjon vil for eksempel et løvtre med rødt, gult, hvitt, sølvfarget eller broket bladverk tre tydelig frem. Et løvfellende tre med særlig flotte høstfarger kan også fremstå som et landemerke en kort periode før bladene felles.

◀ Rødeik på Barkåker, Vestfold

BLOMSTRING Trær som skiller seg fra omgivelsene på grunn av en spesiell blomstring, kan også oppetre som landemerker for en avgrenset periode.

◀ Kirsebær i Vika, Oslo

At dette kan være et iøynefallende fenomen akkurat i den perioden det foregår, kommer for eksempel til uttrykk i sangen "Når kastanjene blomstrer i Bygdøy Allé" av Gunnar Kaspersen (Skard 2002 s. 170):

*Våren i Paris kan være vakker.
Wiens har for lengst fått verdens ry.
Den er vel og bra nok, men jeg takker,
kom med våren i min egen by.*

*Når kastanjene blomstrer i Bygdøy Allé,
(nynning)
fins det ikke et bedre ste!
(nynning)*

*La Paris kalles vårdronningen blant byer
og berømmes for strålende avenyer.
Når kastanjene blomstrer i Bygdøy Allé,
kan mangt et under skje.*

◀ Kastanjeblomster

Tordenskioldeika i Horten, Vestfold

VETERANTRÆR

Betegnelsen veterantræ eller kulturminnetræ kan brukes om trær som oppfyller et eller flere av følgende tre kriterier (Read 2000):

1. Trær som er biologisk, estetisk eller kulturelt interessante på grunn av sin høye alder
2. Trær som er i sen klimaksfase eller avviklingsfasen av livssyklusen sin
3. Trær som er gamle i forhold til andre trær av samme art

Dette er for eksempel gamle, hule eiketrær med stor stammeomkrets, som ofte går under betegnelsen "Tusenårseika".

Veterantrær er i klimaksfasen eller i avviklingsfasen av livssyklusen sin. Det vil si at produksjonen i treet er mindre enn det som skal til for å opprettholde den samme massen som det har hatt tidligere. Tykkelsen på årringene vil begynne å avta, og treet vil ha en naturlig og økende produksjon av tørrkvist i krona. På grunn av dette er veterantrær sjelden høye med stor krone. Størrelse alene er med andre ord ikke avgjørende for om et tre kan ansees som et veterantræ. Trærs maksimale størrelse kan variere mye, avhengig av art og vokseplass. Absolutt alder er også en dårlig indikator på om et tre er et veterantræ. Ulike arter kan ha svært stor variasjon i antall leveår, og derfor kan alder kun brukes som kriterium i forhold til trær av samme art. En 100 år gammel bjørk vil være gammel, og en like gammel pil vil være ekstremt gammel. Ved en alder på 200 år vil en bøk akkurat

være i ferd med å bli interessant, en eik vil så vidt ha blitt voksen og en barlind vil fortsatt være ung og lovende.

HVORDAN HAR VETERANTRÆR OVERLEVD? Før motorsagens tidsalder tok det lang tid å felle et veldig stort tre, og hvis treet var råttent inni, førte det til sterkt redusert tømmerverdi.

Noen gamle trær og treslag ble sett på som hellige, og ble derfor bevart.

Styvede trær gav fôr til dyra, og ble derfor spart. Mange av disse er svært gamle.

VETERANTRÆR ER VIKTIGE FORDI: De har estetiske kvaliteter som yngre trær ikke har. De er så gamle at de har en spesiell historisk verdi fordi de setter omgivelsene sine i et historisk perspektiv. Ofte er de knyttet til spesielle personer, begivenheter eller religiøse riter. På denne måten representerer de

kulturhistorie og er kulturminner.

Veterantrær er rester etter og vitner om tidligere tiders vegetasjon eller kulturlandskap. De kan være rester av edelløvsogger, beite- og hagemarker, parkområder eller jordbrukslandskap med dets tidligere driftsformer. Andre kan være elementer i bevisst formede landskap eller hager.

Slike gamle trær er også spesielt viktige av biologiske grunner. De er genbanker. Dessuten bidrar de med levevilkår for et bredt spekter av andre planter og dyr. Mange av disse er helt avhengige av de spesielle forholdene som oppstår i et gammelt tre.

Veterantrær representerer stabilitet i en ellers så omskiftelig verden. Årringene til gamle trær er historiske dokumenter. De viser blant annet klimaendringer og beskjeringshistorie.

Reinemoeika i Larvik, Vestfold

LANDSKAPSTRÆR – TRÆR I DET ÅPNE LANDSKAPET

I det åpne landskapet utenfor byen finner man i hovedsak store enkeltrær som tuntrær, trær som er satt igjen ute på et jorde eller langs en vei. En fellesbetegnelse for disse kan være begrepet landskapstrær.

For øvrig utgjør trær elementer i det åpne landskapet i form av alleer, lunder, treklynger på beiter og i hagemark, langs elver og bekkedrag og i skogsholt.

TUNTRÆR Et tuntre er et tre som har en spesiell eller dominerende plass på et gårdstun.

Tuntrær har dype røtter og lange tradisjoner i norsk kulturlandskap og bondetradisjon. Betydningen av tuntreet henger sammen med dyrkingen av Haugebonden (Rudkallen, Tomtevetten, Tuftvetten eller Gardsvorde) (Lie 1923), som var slektens stamfar og ofte den første rydningsmannen på gården. Han ble hauglagt på gården. Derfra fulgte han gårdens og ættens skjebne med vaksomt blikk og ofte med en hjelpende hånd, dersom ætlingen gjorde seg fortjent til hans gunst. Forestillingen om Haugebonden har ofte blitt knyttet til det treet som vokser på hans haug. Mellom Haugebonden og treet var det en mystisk forbindelse, slik at en beskadigelse av treet var en fornærmelse mot ham som bodde i haugen.

Haugebondens vesen har imidlertid også ofte vært knyttet til store, gamle, ærverdige trær som vokser på gårdens tun eller andre steder på eiendommen, selv om treet ikke nødvendigvis sto på noen gravhaug. Slike trær var gjenstand for folks dyrkelse og ærbødighet. Torsdagskveldene eller i julen slo gårdsfolket øl, mjød eller melk over tuntrees rot. Andre steder brukte de å gjødsle tuntreet. Tuntreet kunne også yte hjelp i mange tilfeller, for eksempel mot sykdom. Ikke sjelden var det skikk at kvinner som skulle føde omfavnet tuntreet for å få en lett fødsel. Denne omfavnelsen var uten tvil opprinnelig forbundet med bønn til treet eller den som bodde i det. Tuntreet var strengt fredet, og hvis en ulykke tilstøtte tuntreet, var det skjebnesvangert for hele

Alm på Lauve i Lågendalen, Vestfold

gården og slekten. En vanlig straff for å felle tuntreet var at slekten måtte gå fra gården eller at gården ble ødelagt, hvilket er en logisk følge av tuntrees natur som bosted for ættens skytsånd.

Tradisjonelt har alm, ask, bjørk, eik, lind, lønn, osp og rogn blitt brukt som tuntrær (Skard 2002).

Diktet "Tuntre" av Einar Skjæraasen (Vesaas 1977 s. 56) formidler stemningen, betydningen og bestandigheten til tuntreet:

*Elva dreg sitt mørke lynne
gjennom duse juni-enger.
Snipa kvitrer i e strandbjørk.
Erla kvitrer itte lenger.*

*Under berget ligg et tun og
sløres ned i avdags-drømmer.
Konn og kløver duver døsigg
inn mot hus tå gammalt tømmer.*

*Skumringstimen detta våre
fall i lys og pust og tone,
fanges inn tå sitring-sinnet
i e vakjin tuntrekrone.*

*Født og oppgrodd, alt som levde,
måtte mot no' større stritte.
Treet ruvde. Treet steg tur
opphavs-djupet som e midte.*

*Hundre ganger vår og sommer
sette vekst og fylde i det.
Hundre ganger haust og vinter
drog se' makteslaust forbi det.*

*Onga klev i mjuke greiner,
ungdom kom og leken trødde,
mannedom rette se' mot lauvet,
gamle sto ved stamma, mødde.*

*Treet løfter se' i tunet
over år og ætt og minner,
over evig vandring gjennom
inngangs lé og utgangs grunder.*

JORDETRÆR Store, enkeltstående trær på jorder er ofte monumentale, med stor og karakteristisk krone, og gir ro og tyngde til landskapet rundt. Et slikt tre vil gjerne være et landemerke, da de åpne jordene som omgir treet, gjør at treet kan sees fra mange kanter og på lang avstand.

Disse trærne står ofte på åkerholmer der fjellknauser eller liknende gjør at det ikke går an å dyrke jorda akkurat der. Andre står i grensen mellom jordteiger, mens noen står midt ute på et jorde. Grunnen til at de har blitt bevart kan være at det har gått en vei ved siden av treet eller at treet tidligere sto i kanten mellom dyrka mark og skog.

Reinemoeika i Larvik, Vestfold ▶

VEITRÆR Alleer og enkeltstående veitrær utgjør den mest monumentale vegetasjonen i det åpne landskapet. Det karakteristiske solitære veitreet står tett inntil veien, slik at det er tydelig at det hører til og forholder seg til den.

Eik ved riksvei 19 mellom Tønsberg og Horten, Vestfold ▶

Noen veitrær skiller seg ut i forhold til omgivelsene sine gjennom plassering:

MELKERAMPETRÆR Plasseringen i forhold til gårdstun eller bygninger gjør at treet står på en plass der man tidligere ville plassert melkerampen for levering av melkespann. Det kan enten være ved siden av innkjøringen til gården eller sentralt i grenda. I dag er ofte melkerampen byttet ut med postkassestativ, og treet kan for eksempel brukes til å parkere sykkelen inntil når man skal ta bussen til byen.

Gran på Odeberg i Kjøse, Vestfold ▶

HVILETRÆR Et tre rett før, i eller etter en bratt bakke, eller i en sving på veien, utgjør et naturlig hvilepunkt for en veifarer, særlig for gående eller syklende. På en varm dag kan det være godt å sette seg ned i skyggen av treet, og har man sykkel, kan den lenes inntil trestammen.

◀ Eik ved fylkesvei 665 i Re, Vestfold

Viktige trær for en veifarer kan også være andre trær i kulturlandskapet som kan sees på lang avstand og oppleves fra veien. Slike trær kan gi særpreg til et sted langs veien, og de kan virke som en milepæl på en lang biltur.

◀ Barlind i Re, Vestfold

BYTRÆR - TRÆR I SENTRUMSOMRÅDER

”Treet er det viktigste elementet som skaper liv og kontrast i byrommet” (Bettum & Butenschøn 1997 kap.2 s.15). Store trær i en by kan stå akkurat der de står av ulike grunner. De kan være plantet ut ifra en klart gjennomtenkt arkitektonisk idé, de kan være rester av gamle hager eller anlegg som nå er borte, eller de kan være litt mer tilfeldige oppslag som har fått lov til å vokse opp og bli store. Det de har til felles er imidlertid at de representerer særlige kulturelle, estetiske og naturlige verdier i et urbant miljø. Dette gjør dem til viktige ”møbler” i byrommene.

Mellom bygninger, i gater og på plasser

oppstår det rom i byen. Trær i byen forholder seg derfor nesten alltid til rom som allerede er der, og gjør noe med dem. Nedenfor deles bytrær inn i fire ulike grupper etter romdannende funksjon eller hvordan de opptrer som elementer i bybildet. Det vil alltid være overlappinger og glidende overganger mellom de ulike romdannende funksjonene.

Trær i by lever i ugjestmilde omgivelser: Det er mange harde flater som slipper lite regnvann og luft ned til røttene, forurensning, lite plass både over og under bakken og mer. Dette bærer de ofte preg av.

Diktet ”På stengrunn” av Rudolf Nilsen (Vesaas 1977 s. 38) beskriver bytrærnes tøffe kår i byen:

*De unge hjerkene i svarte byen
de står og bruser med sitt lyse løv,
som om de åndet store skogers vårluft
og ikke skorstensrøk og gatestøv.*

*De løfter tappert sine tynne grener
og lar dem svaie under vårens sus
og varme seg i solens gode stråler
som flommer inn imellom gatens hus!*

*Men de blir aldri som de store trærne,
som står og suser ute i det fri.
Slik er det når man vokser opp på
stengrunn
og bare har en drøm om skog og li.*

PLASSTRÆR ”Det enkeltstående treet finnes overalt i byen. Hovedeffekten er oftest å rette fokus mot et sted på plassen, gi et samlested for folk, og å være en attraksjon” (Holst & Aabel 2003 s. 37).

Plasstreet står, som navnet tilsier, på et åpent sted i byen. Dette er gårdslandskapet som har blitt trukket inn i byen. Det kan stå midt på plassen og danne et naturlig fokuspunkt, eller det kan være trukket ut mot kanten av plassen. Plasstreet vil også kunne gi store, åpne plasser et ”fastpunkt”, fordi det danner et tak over deler av dem og bringer inn en menneskelig og fattbar dimensjon.

I alle tilfeller vil plasstreet danne et naturlig møte- eller støttepunkt for menneskene som bruker plassen. Ofte ser vi at det er satt opp benker under treet, eller at folk slår seg ned inntil stammen for å vente på noen, slå av en prat eller spise lunch. I heftet ”Trær i byen” av Magne Bruun (1984) nevnes et eksempel fra Klosterhøyden i Bergen, der det på 1600-tallet stod et gammelt lindetre med benker under,

Sølvlønn på Carl E. Paulsens plass i Tønsberg, Vestfold

hvor folk brukte å samles for å prate etter arbeidstid om sommerkveldene. Dette ble kalt ”pratetre” eller ”pratebom”. Et

annet meget godt eksempel er platanen på Gråbrødre Torv i København i Danmark.

GATETRE Det typiske gatetre er et tre som står på fortauet, og skiller biltrafikk fra gangtrafikk. Mest vanlig er det at gatetrær danner linjeelementer som trekker eller alleer. Opprinnelig ble disse plantet for å minske brannfaren i byer med mye trehusbebyggelse. Det åpne kulturlandskapets veitre ble dermed trukket inn i byen og brakte med seg natur og grønt liv til gatene der.

Ett enkeltstående tre vil også være et gatetre dersom det er plassert helt inntil gatelegemet og forholder seg mer til gata enn til en plass eller et annet byrom i nærheten. Gatetre vil på denne måten ha en såkalt kanteffekt, ved at det står i overgangen mellom ulike typer rom og synliggjør grensen mellom dem.

◀ Bjørk i Klostergaten i Tønsberg

REFERANSETRÆR Dette treet skaper et referansepunkt i et uoversiktlig bybilde. Treet vil ha en slags landemerkefunksjon, men på grunn av størrelsen på bygningene i det moderne bybildet vil treet sjelden kunne sees på lang avstand og det fungerer derfor mer som et lokalt orienteringspunkt.

◀ Blodbøk i Storgata i Horten, Vestfold

FASADETRÆR Fasadetreet danner en grønn fasade ved at det står foran en bygning eller klatrer på den. Slike trær vil kunne skjule deler av eller hele husfasader, eventuelle rotete eller sjenerende elementer i gatebildet, og i stedet danne en enhetlig, interessant og grønn fasade. Et fasadetre kan også gi en fattbar dimensjon og dempe virkningen av svært ruvende bygninger.

◀ Kjempepoppe på Jernbaneplassen i Sandefjord, Vestfold

TRÆR I BOLIGOMRÅDER OG NÆROMRÅDER

Boligområder eller nærområder utgjør en mellomsituasjon mellom det åpne kulturlandskapet og byen. Slike områder kalles ofte semi-urbane, og preges av hus med to etasjer eller mindre, oftest eneboliger og rekkehus omgitt av hager og andre grønne områder. I tillegg har man boligater og åpne plasser eller løkker.

Områdene inneholder med andre ord både elementer fra det åpne kulturlandskapet og elementer som er typiske for byen. Dette gjenspeiler seg også i karakteristikken av trær i slike områder. Her finner vi igjen tuntreet og veitreet fra det åpne kulturlandskapet og trær med viktige romdannende funksjoner fra byen. Trærne vil her forholde seg til hagene og de andre grønne områdene, og på grunn av høyden på husene vil store trær rage over bebyggelsen og kunne fungere som landemerker. Slike trær brukes som referanse- og orienteringspunkt i veibeskrivelser; ”ta til høyre etter eika” eller avgrensninger som i ”ikke gå lenger enn til eika”. Trærne står ofte inne i private hager eller på private tomter.

Tuntre i borettslag i Tønsberg, Vestfold ▶

I tillegg vil man finne noen trær som er særegne for akkurat denne typen områder. Funksjonen til disse oppstår på grunn av at dette er områder der mange mennesker, og spesielt barn, bor og oppholder seg i fritiden.

IDENTITETSTRÆR Store trær i slike områder kan utgjøre en viktig del av karakteren til området, og beboernes tilhørighet til stedet. Dette kan blant annet gjenspeile seg i hvordan man refererer til hvor man bor: ”I det gule huset bortenfor eika”. Et annet eksempel er at et stort hult eiketre kan være et fast turmål for familier med små barn.

Mosserødeika i Sandefjord, Vestfold ▶

LEKETRE Trær innbyr til lek. De er ypperlige for klatring, og er trygge støttepunkt man kan leke inntil. Et tre med hengeform kan fungere som en hytte i seg selv, eller man kan bygge en hytte i et tre med stor, åpen krone. Frukter og bark fra trærne kan også være fine leker. Hvem har vel ikke skaffet seg en ekstra "lønne-nese", samlet kongler, eller spikket en barkebåt eller en seljefløyte som barn?

◀ Hytte i tre i Gartnerveien i Tønsberg, Vestfold

TRÆR MED STATUS

På samme måte som at trær kan være landemerker, kan trær ha status fordi de er forbundet med en spesiell hendelse, person eller historisk begivenhet, eller fordi de er spesielt vakre eller rare. Nasjonalt kjente trær er for eksempel Kongebjørka og Kastanjene i Bygdøy Allé.

Trær blir gitt egne navn fordi de er viktige og har en spesiell status. Dette gjør dem til egne begreper og vitner om at folk er glade i dem.

Å plante et tre til minne om store begivenheter er en gammel skikk. I Norge har det også vært vanlig å plante trær for å markere en spesiell begivenhet i familien, som for eksempel når et barn blir født, døpt eller konfirmert. De senere årene har det også blitt vanlig å gi et tre som takk for gjennomføringen av en vellykket konferanse eller for å vise noen en ære av andre årsaker. Høsten 2006 plantet for eksempel kronprins Håkon et tre utenfor sjømannskirken i Louisiana i New Orleans USA, til minne om ofrene for orkanen Katharinas herjinger i bluesens hjemland (Dagsrevyen, NRK).

◀ Minneik ved friområdet på Røreåsen i Horten, Vestfold

REGISTRERING OG VERDSETTING AV TRÆRS LANDSKAPSVERDI

Det finnes ingen anerkjent metode for verdsetting av træs betydning i landskapet. Med grunnlag i de foregående avsnittene og som en parallell til hvordan man har registrert biologisk verdi i biologisk mangfoldregistreringen (Direktoratet for naturforvaltning 2006) foreslår vi å bruke fire verdikategorier for landskapsverdi: negativ, registrert, viktig og meget viktig. Verdien avhenger av plassering, alder, kroneform og tilstand til treet, men påvirkes også i stor grad av hvordan treet og omgivelsene er forvaltet.

NEGATIV: Landskapsverdien fremstår som negativ på grunn av en uheldig plassering, treets lave alder og dårlige tilstand, eller feil beksjæring eller manglende skjøtsel.

REGISTRERT: Tre som har et potensiale, men som ikke har tilstrekkelig størrelse, alder eller fin nok kroneform, eller som krever tiltak i omgivelsene for å fremstå som et viktig landskapselement.

VIKTIG: Tre som har en viktig

funksjon som landskapselement i omgivelsene sine, fordi det har en viktig eller fremstående plassering, er stort eller har en kroneform som er utpreget eller flott, slik at det tilfører et særpreg til omgivelsene.

MEGET VIKTIG: Tre som har en meget viktig funksjon som landskapselement i omgivelsene sine, grunnet en heldig kombinasjon av plassering, omgivelser, størrelse og alder, kroneform, bladfarge og fysiske tilstand. Et tre som står alene, med lite vegetasjon

eller andre trær rundt, vil ofte være mer verdifullt som landskapselement enn et tre som er omgitt av andre store trær.

Med denne metoden kan et tre bli vurdert til å ha en landskapsverdi som er lavere enn "viktig" eller "meget viktig", fordi for eksempel inngjerding, skjøtelsstandard eller andre forhold trekker inntrykket ned. Skjøtelsstrategi og forvaltningsstrategi i forhold til sikkerhet påvirker med andre ord landskapsverdien til et tre.

Rv 152 i Ås, Akershus

FOTO: HÅKON SPARRE

REFERANSER:

Bettum, O. & Butenschøn, P. (1997).

Gode byrom. Verktøykasse for møtesteder i byer og tettsteder., Norsk Form. Oslo.

Bruun, M. (1984).

Trær i byen, Oslo. Det norske hageselskap. 43 s.

Direktoratet for naturforvaltning. (2006).

DN-Håndbok 13. Kartlegging av naturtyper – Verdisetting av biologisk mangfold. 2. utg., Direktoratet for naturforvaltning. Lokalisert på World Wide Web: <http://www.dirnat.no/archive/attachments/02/123/Hndbo001.pdf>.

Europarådet. 2000:

Den Europeiske landskapskonvensjonen. http://www.coe.int/t/e/Cultural_Co-operation/Environment/Landscape/

Holst, K. C. & Aabel, E. B. (2003).

Trær i byen: sanselige og symbolske, formmessige og romlige opplevelser: Bergen som eksempelområde. Bergen, Mastergradsoppgave ved UMB, Ås]. 114 s.

Lewington, A. & Parker, E. (1999).

Ancient Trees. Trees that live for a thousand years. Collins & Brown Limited, London. 192 s.

Lie, H. (1923).

Mennesket og trærne. Grøndahl & Søn, Kristiania. 129 s.

Lynch, K. (1960).

The image of the city. M.I.T. Press. VII. Cambridge, Mass. 194 s.

Miljøverndepartementet. (2004).

NOU 2004: 28, Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold (Naturmangfoldloven)

Miljøverndepartementet. Lokalisert på World Wide Web: http://odin.dep.no/md/norsk/dok/andre_dok/nou/022001-020009/dok-bn.html.

Myrvold, U. & Reitan, H. (2004).

Tusenårstreet – en verden på rot, UT I NATUREN – NRK/FAKTA.

Read, H. (2000).

Veteran Trees: A guide to good management, English Nature. 176 s.

Skard, O. (2002).

Trær: røtter i kulturhistorien. Landbruksforlaget. Oslo, 187 s.

Solfjeld, E. (2002).

Trær. Etablering og stell. 1. utg. Teknisk fagskole - linje for bygg og anlegg - fordypning anleggsgartner., Forlaget Fag og Kultur. Oslo. 119 s.

Vesaas, H. M. (1977).

Trær: treet i norsk lyrikk: en antologi, Den norske bokklubben. Oslo. 87 s.

Wikipedia. Lokalisert 21.04.06 på World Wide Web: <http://www.wikipedia.org/>.

TREETS VENNER

· TREETS VENNER
· C/O DET NORSKE HAGESELSKAP
· PB. 53 MANGLERUD
· 0612 OSLO
· TELEFON 23 03 16 00

· NORSK TREPLEIEFORUM
· BJØRNSTJERNE BJØRNSONGATE 55
· 3044, DRAMMEN
· TLF.: 32 89 33 00
· WWW.NORSK-TREPLEIEFORUM.ORG
· EPOST: POST@NORSK-TREPLEIEFORUM.ORG

· NATURVERNFORBUNDET I OSLO OG AKERSHUS
· VØIENVOLDEN, MARIDALSVEIEN 120
· 0461 OSLO
· TLF.: 22 38 35 20
· WWW.NOA.NO
· E-POST: NOA@NOA.NO

· INSTITUTT FOR LANDSKAPSPLANLEGGING VED UMB,
· BOKS 5003, 1432 ÅS
· TELEFON: 64 96 53 56
· WWW.UMB.NO,
· E-POST: ILP@UMB.NO